

OPISY I NOTATKI.

Wątek nierównych dzieci Ewy.

„Lament chłopski na pany“, niezwykle ciekawa broszurka z pierwszej połowy XVII. wieku, wydana przez prof. Kallenbacha¹⁾, przedstawia wielki interes nie tylko dla historyka literatury, ale i dla ludoznawcy. Wskazał na to w piśmie naszym już p. St. Wasylewski²⁾, zwracając uwagę na ciekawy motyw nierównych dzieci Ewy, zawarty w „Lamencie“, i podał też przytem parę odnośnych wersyi humanistycznych i ludowych.

Wobec wielkiego zainteresowania, jaki „Lament“ wywołał, sądzę, że nie będzie od rzeczy zaznaczyć, iż motyw nierównych dzieci Ewy posiada już dzisiaj swoją monografię w postaci dyssertacji Joh. Winzera³⁾, w której można znaleźć cenne wskazówki do objaśnienia polskiego opracowania.

Ponieważ wspomnianej rozprawki nie udało mi się w bibliotekach naszych spotkać, więc sądzę, że pożądanę będzie podanie jej zawartości choćby możliwie ogólne.

¹⁾ Lament chłopski na pany. Wydał Józef Kallenbach (Białe Kruki t. I) Lwów 1910. Nadto uzupełnienie w „Białe Kruki. II. (Piotra Zbylitowskiego, Przygana wymyślnym strojom białogłowskim (1600 r.) wyd. Karol Badecki). Lwów 1910. Str. 47—55.

²⁾ Kwartalnik Etnograficzny „Lud“ XVI. (1910) Str. 109 i nast.

³⁾ Johannes Winzer, Die ungleichen Kinder Evas in der Literatur des 16. Jhs. Inauguraldissertation. Greifswald 1908.

Motyw znany zarówno literaturze ludowej, jak uczonej; jest on zaś rozszerzeniem apokryficznem (Migne, Encyclopédie théologique 1856 III. 23, 332 i nast. nadto Roczniki Eutychiusa I. 15) ustępu Genesis IV.

W literaturze ludowej wątek ten spotyka się dość często. Znane są następujące odmianki: jedna z Walii (J. Rodenberg, Ein Herbst in Wales, Hannover 1858. S. 97), dwie z Islandyi (Isländische Volkssagen. Aus der Sammlung von Jón Arnason ausgewählt und übers. v. M. Lehmann-Filhés. Berl. 1889. Rittershaus Adeline, Die neuisländischen Volksmärchen. Halle, 1902) jedna z Norwegii (Haukenaes Th. S. Folkeliv og Folketro i Hardanger belyst ved Folkelivsskildringer etc. Eidfjord. Hardanger. 1884 I. 118), jedna z Danii (Thiele J. M. Danmarks Folkesagn. Kiöbenhavn. 1843. II. 175) cztery niemieckie (Müllenhoff, Sagen, Märchen und Lieder der Herzogtümer Schleswig-Holstein Kiel. 1845. 279. Ztschr. d. V. f. Volkskunde. Berlin 1892 II. 409. Menghin A Mythen, Sagen, Legenden und Schwänke. Meran 1884. Germania X. 429) dwie słowiańskie (Migne, Enc. th. 1856 Les Apocryphes III. 335. S. Baring-Gould, Legends of Old Testament characters. London 1871. I. 55. Krauss Fr. S. Sagen und Märchen der Südslaven. Leipzig 1884. II. 65) jedna francuska (Badius J. Kommentar zu Baptista Mantuanus, Paris. 1501), jedna z Hiszpanii (Caballero F. Spanische Dorfgeschichten. Paderborn. 1862, 163) dwie włoskie (Archivio per lo studio delle tradizioni popolari II. (Palermo 1883) 544. Rivista delle tradizioni popolari italiane, VII. (Roma 1894) 510), jedna z Malty (Ilg. B. Maltesische Märchen und Schwänke. Leipzig 1906 I.), jedna z mahometańskiej tradycji (Menzel W. Mythologische Forschungen und Sammlungen. Stuttgart 1842 I. 40).

Wśród opracowań literackich mamy najpierw szereg zasadniczych. Baptista Mantuanus formę tę tworzy (Bucolica. VI. Ecloga), Johannes Agricola przyswaja literaturze niemieckiej (Drey hundert gemeyner Sprichwörter, Hagenaw 1529, 160), przerabia następnie Johannes Stigelius (Poemata, Jenae 1566), a wreszcie Filip Melanchton stwarza formę, ważną ze względu na późniejsze przeróbki w liście do hr. von Weida. List Melanchtona przełożyli Stephan Vigilius (De rebus memorandis. Augsburg 1541), Caspar Bruschi (Von Heva und jren Kindern. Leipzig 1544). Nathan Chytraeus (Hundert Fabeln, mehrtheils aus Esopo 1568). Opowiadanie znajduje też zastoso-

wanie katechetyczne; używa go tak Lucas Lossius (Catechismus. Franc. 1558), Johann Baumgarten (Pomarius) (Catechismus Magdeburg 1559), Johannes Matthesius (Eine feine und gute Narration ok. 1597).

Motyw doznawał wreszcie częstych opracowań dramatycznych a mianowicie przez następujących autorów: Heinrich Knaust (1539) Sixt Birck (1547), Hans Sachs (1553) Arnold Quiting (1587) Nicolaus Selnecker (1560) Balth. Schnurr (1596) Joh. Stricker (1570) Wolfgang Ketzell (1613).

Z tego suchego wyliczenia bibliograficznego możemy już widzieć, jak niezwykle rozszerzony i popularny był w XVI. w. motyw nierównych dzieci Ewy. A w jakim stosunku pozostaje do wyżej przytoczonego materiału ustęp polski w „Lamencie chłopskim? Mojem zdaniem łatwo dać na to odpowiedź. Opracowanie polskie jest niczem innym jak przeróbką *Baptysty Mantuana*. Zestawienie tekstów może o tem przekonać.

Lament chłopski na pany.

Jeszcze z początku świata, Jewa siła
Wyszedszy z raju synów narodziła.
Nawiedził ją Bóg po piętnastym lecie,
Chcąc wiedzieć, jako rządzą się na świecie.

Baptista Mantuanus. Bucolica. Aecloga sexta quae dicitur cornix de disceptatione rusticorum et civium¹⁾

Principio rerum primaeque ab origine mundi

Cum muliere marem sociali foedere iungens

Coeli opifex (sic namque deum appellabat Amyntas.

Nomen adhuc teneo) natos producere iussit

Atque modum docuit fieri quo pignora possent.

¹⁾ Tekst łaciński cytuję na podstawie egzemplarza Bibl. Z. N. I. Ossolińskich (I. inw. 22073) pt. Egloge Vergilij Neoterici: hoc est: Baptiste Mantuani Carmelite. Impressum Liptzck per Jacobum Thanner Heribipolitanum. 1512. Wiersze tekstu łacińskiego zgodne z tekstem polskim podają drukiem rozstrzelonym.

Jewa na ten czas była w domu sama,
Bo za owcami posłała Jadama.
A dzieci, których gromada stała,
Uboga matka na łonie czosła.

Wstyd ją pokazać było synów cizbę,
Tak iż się ledwa mogli zmieścić w izbę.
Żeby Pan jako nie strofował Jewy,
Niektóre skryła w siano, drugie w plewy.

A w tym Bóg przyszedł, i kazał Jewiny
Przed się postawić do jednego syny.
Co starszym tedy kazała przyść matka,
Patrzając, co będzie z nimi do ostatka.

Accinxere operi, mandata fideliter implent,
Sicque utinam de pomi esu servata fuissent!
Femina fit mater, puerum parit atque puellam;
Atque puerpereio simili fecunda quotannis
Auxit in immensum generis primordia nostri.
Post tria lustra deus rediit, dum pignora pectit
Femina, prospiciens venientem a limine vidit.
Adam aberat, securus oves pascebat, — adulter
Nullus adhuc suspectus erat, sed multiplicatis
Connubiis fraudata fides, sine cornibus hirci
Facti et Zelotipo coniunx suspecta marito,
Nam quae quisque facit, fieri sibi furta veretur.
Erubuit mater nimiaeque libidinis ingens.
Indicium rata tot natos abscondere quosdam
Accelerat, feno sepelit paleisque recondit.
Iamque lares deus ingressus, salvere penates
Iussit et huc, dixit, mulier tua pignora profer.
Femina maiores natu procedere mandat.
His deus arrisit, velut arridere solemus

Bóg, obaczywszy ono piękne koło,
Tak do pierwszego jął mówić wesoło:
Ty na stolicy królewskiej usiądziesz,
Ty sekretarzem, ty hetmanem będziesz!

Ty bądź marszałkiem, ty bądź senatorem.
Inne zaś także podzielił tym wzorem:
Na kasztelany, kanclerze, starosty,
Tylko co jeszcze lud zostawał prosty.

Matka radosna, gdy tego postrzegła,
Tudzież po drugich do gumna pobiegła,
I rzekła: cóż dasz tej kupie, co stoi,
Panie, boć też to są synowie moi.

Pan widząc wszystkie zarosłe jak sowy,
Bo im plewami białą się głowy,
Po plecach była z mierzwą pajęczyna...
A zatym taka potka ich nowina:

Exiguus avium pullis parvisve catellis,
Et primo laetatus ait: cape regia sceptra,
Rex eris, ac ferrum et belli dedit arma secundo,
Et dux, inquit, eris; fasces populique secures
Protulit et vites et pila insignia Romae.
Iamque magistratus celebres partitus in omnem
Progeniem humanos tacitus volvebat honores.
Interea mater, rebus gavisiva secundis,
Evolat ad caulas, et quos absconderat ultro
Protulit; haec dicens nostri quoque pignora ventris:
Hos aliquo pater omnipotens dignabere dono.
Setosum albebat paleis caput, haeserat armis
Stramen, et antiquis quae pendet aranea tectis,
Non arrisit eis, sed tristi turbidus ore:
Vos fenum, terram et stipulas, deus inquit, oletis,
Vester erit stimulus, vester ligo, pastina vestra,
Vester erit vomer, iuga vestra, agrestia vestra

Wasza rzecz będzie brony, radła, pługi,
Będziecie orać tak jeden jak drugi,
Drudzy będziecie koniarze, wołowcy,
Inni pilnować na ugorze owcy.

Kosarze, flisi, żeńcy i tak kmieci
Was chcę mieć wiecznie, także wasze dzieci,
A wy zaś drudzy te dary odnieście,
Rzemiosła macie pilnować przy mieście.

Z was kołodzieje, smolarze i krawcy,
Kopcidymowie, garbarze, plugawcy.
Próżno się tedy frasujem na pany,
Onym od Boga rząd na nas podany.

Omnia, aratores eritis peco rumque magistri,
Fenisecae, solifossores, nautae atque bubulci.
Sed tamen ex vobis quosdam donabimus urbe,
Qui sint fartores, lanii, lixae artocopique,
Et genus hoc alii: soliti sordescere semper,
Sudate et toto servite prioribus aevo.

Taliter omnipotens fatus repetivit Olympum.

Sic factum est servile genus: sic ruris et urbis

Inductum discrimen ait Mantous Amyntas.

Że *Baptysta Mantuańczyk* był wzorem, na którym opierał się autor „*Lamentu*“, jest to zupełnie zrozumiałe, bo na nim to przecie uczono poprawnego stylu polskich scholarów, o „*Eclogae*“ wyklada w uniwersytecie krakowskim r. 1520. Jakób ze *Sieradza*¹⁾, a wogóle *Eclogae* musiały być bardzo pilnie czytane i komentowane; dowodzą tego choćby np. obficie glosowane egzemplarze *Bibl. Ossolińskich*.

* * *

Warto może zauważyć też będzie, że kto wie, czy za pośrednictwem opracowania motywu nierównych dzieci *Ewy* przez

¹⁾ Wilhelm Bruchnalski. *Z dziejów walki z pornografią w Polsce*. (*Baptysta Mantuańczyk i jego „Contra poetas impudica scribentes carmen“*) Lwów 1909. (Odbitka z jednodziówki „*Pornografia*“) Str. 16.

Jana Agricolę nie dostało się do nas epigramatyczne powiedzenie: ¹⁾

Gdy pierwszy Adam z Ewą glinę kopał,
Proszę, kto komu na on czas chłopał?

Agricola mówi ²⁾:

Do Adam reutte und Eva span,
Wer was do ein edelman?

Wiadomo zaś, że autorem tego zagadnienia był John Ball ³⁾;

When Adam delved, and Eve span,
Who was then the gentleman?

Adam Fischer.

Chaty włościańskie okolic Dubiecka w pow. przemyskim.

Miasteczko Dubiecko w pow. przemyskim leży już na Podkarpaciu, otoczone dokoła pasmami niewysokich wzgórz. Na stokach ich, albo u podnóża rozciągają się rozprószone tu i ówdzie wsie, jedne zamieszkałe przez ludność polską, inne przez ruską. Zwiedzając kilkanaście z nich, starałem się wysłuchiwać, czy zachodzi jaka różnica w budownictwie między jednymi, a drugimi — wybitniejszej jednak zauważyć nie mogłem tak, że mówiąc o ludowym budownictwie okolic Dubiecka, nie można czynić różnicy między osadami ruskimi a polskimi. Jedne jak drugie rozciągają się zawsze wzdłuż drogi długim szeregiem, tworzącym czasem wraz z nią niewielkie zakręty; od głównej drogi, ciągnącej się przez środek wsi rozchodzą się boczne

¹⁾ Co nowego. Zbiór anekdot polskich z r. 1650. Wydał Aleksander Brückner. Kraków 1903. (Bibl. pis. polsk. Wydawnictwo Akademii umiej. w Krakowie. nr. 48) Str. 36. nr. LIII.

²⁾ Johann Agricola, Drey hundert Gemeynes Sprichwörter. Hagenaw. Setzarius 1529. 160.

³⁾ Dyboski R. Dr. Literatura i język średniowieczny Anglii. Kraków 1910. Str. 218.